

GRÆNSER FOR AFTALER MED ANKLAGEMYNDIGHEDEN*

AF PENS. DOMMER NIELS VILTOFT

*The article is based on a presentation held at a meeting of the Danish Criminological Association (Dansk Kriminologisk Selskab) in May 2006. The subject of the meeting was "Limits for arrangements with the prosecution". The Danish penal system does not allow plea bargaining. The question, however, is to what extent agreements aimed at a reduction in punishment can and should be entered into by the prosecution and the accused in order to secure a conviction. In the article, the fundamental legal problems in making agreements are analysed and discussed. It is concluded – to the extent that there are any advantages or necessities whatsoever in making agreements with the accused – that exact rules for the "reward" offered to the accused should be included in the penal code rather than being a secret arrangement between the prosecution and the accused.***

Spørgsmålet om aftaler angående skyldsspørgsmål og straf mellem anklagemyndigheden, sigtede/tiltalte og eventuelt tillige dommeren omtales ikke i retsplejeloven. Anklagemyndigheden afgør på grundlag af efterforskningen, hvad der skal rejses tiltale for, og dommeren kan kun dømme for det, som tiltalen omfatter. Hvis anklageskriftet er blevet begrænset på grundlag af en aftale mellem anklagemyndigheden og tiltalte, er det ikke noget krav, at dommeren bliver gjort bekendt med dette, da anklagemyndighedens overvejelser om tiltalens omfang ikke har betydning for rettens dom. Hvis tiltaltes "modydelse" for en begrænsning i tiltalen er, at han skal vidne i en sag mod andre tiltalte, skal dommeren derimod i denne anden sag gøres bekendt med aftalen, således at dommeren kan vurdere vidneudsagnet i lys af aftalen. Da temaet for dagens debat er ureguleret i loven, må spørgsmålet om eventuelle grænser vurderes på grundlag af principielle overvejelser.

Jeg vil først komme med nogle principielle bemærkninger, som ikke direkte angår dagens emne. Det er muligt, at mine principielle bemærkninger forekommer nogle at være lidt teoretiske, men de er altså mit udgangspunkt for en debat om grænser for aftaler med anklagemyndigheden.

* Denne artikel er en lidt udvidet version af det indlæg, som jeg holdt i Dansk Kriminologisk Selskab d. 2. maj 2006 som led i en debat med politiadvokat Carsten Egeberg Christensen og advokat Steen Bech om "Grænser for aftaler med anklagemyndigheden".

** Title in English: *Limits for Arrangements with the Prosecution*. Original in Danish.

Åbenhed er idealet

Myndigheder måles som andre former for virksomhed på deres resultater. Ønsket om at øge "udbyttet" af virksomheden foreligger derfor hele tiden og dermed muligvis også en fristelse til at søge at skabe bedre resultater ved brug af irregulære metoder. Evnen til at modstå denne fristelse står formentlig i et ligefremt forhold til risikoen for, at det afsløres, hvis myndigheden bukker under for en "illegal" fristelse. Når politi og retsvæsen i Danmark er mindre korrump end i det meste af den øvrige verden, er årsagen jo næppe, at vi er bedre mennesker, men snarere at vi har en tradition og en lovgivning, som levner begrænset plads til magtmisbrug. I diktaturet er borgernes forventning til et begreb som retssikkerhed begrænset, hvilket bidrager til at konsolidere regimet. I det demokratiske samfund er retssikkerhed – forstået som beskyttelsen af borgerne mod statens magtapparat – derimod af afgørende betydning. Det er derfor væsentligt, at myndighedernes magt i videst muligt omfang udøves under omstændigheder, der kan gennemskues af det omgivende samfund og dermed kontrolleres. Derved modvirker man på længere sigt bedst, at systemet korrumpes.

Et karakteristisk eksempel på den åbne udøvelse af magten er den uniforme politimand under patrulje på gaden. Alle kan se, at her kommer en person, der inden for visse fastsatte grænser har en myndighed at udøve, og alle kan se, om han overskrider grænsen for sin myndighed. Når myndighedens identitet skjules for at fremskaffe en viden, som man ikke antager at kunne få i dagens klare lys, bliver billedet mudret, og det bliver sværere at se, om den udøvende magt respekterer loven. De problemer, som opstår deraf, kender vi for eksempel fra den debat, der ofte opstår, når politifolk under demonstrationer færdes i civil blandt demonstranter og tilskuere. Hvis der under demonstrationerne opstår voldelige bataljer, kommer der efterfølgende typisk påstande om, at politifolk har pustet til ilden og fremprovokeret angreb på politiet, som ellers ikke ville være forekommet. Det ville være lettere at konstatere, om kritikken er berettiget, såfremt politifolkene havde været i uniform. Det er på den anden side givet, at de civilklædte politifolk kan observere og indsamle oplysninger, som uniformerede politifolk ikke ville få, fordi alle kunne se, at de var politifolk.

Lignende problemer kendes fra anvendelsen af agenter, der skal fremprovokere en forbrydelse. Ville forbrydelsen overhovedet være blevet begået uden agentens medvirken, eller ville den i givet fald have haft samme omfang? Hvis loven tillader anvendelse af civile agenter (agenter, der ikke er ansat i politiet) opstår let mistanke om, at politiet som led i samarbejdet har lovet agenten noget, for eksempel en mildere straf for agentens eventuelle egen kriminalitet eller måske at lukke et øje for agentens fortsatte ageren i det kriminelle miljø. Selv om politiet holder sine hænder fuldstændig rene, vil mistanken om misbrug (anvendelse i

strid med reglerne) uvægerligt dukke op. Civile agenter kan skaffe så værdifulde oplysninger, som politiet ikke selv kan fremskaffe, at fristelsen til at slække på betingelserne kan synes så uimodståelig, at nogle vil mistænke politiet for at være faldet for fristelsen. Er mistanken rejst, er erfaringen, at det er svært at bevise "de rene hænder".

I den ideale verden virker demokratiet i fuldstændig åbenhed: Der er ikke noget FET eller PET, alle kan se, hvem magthaverne er, og alle kan se grundlaget for de beslutninger, som de træffer. Borgerne kender derfor grundlaget for den del af deres liv, der vender ud mod og angår samfundet. Ingen behøver at frygte, at noget ufordelagtigt og måske endda forkert er registreret et eller andet sted. I straffeprocessen har politi, anklagemyndigheden, forsvareren og dommeren hver deres skarpt adskilte opgaver, der ikke overlapper hverandre. Det system er godt beskyttet mod at blive korrumpet.

En anden virkelighed

Nu er den virkelige verden ikke ideel. Virkeligheden er temmelig langt fra den beskrevne utopi. En demokratisk stat står og falder med sin evne til at håndhæve loven og beskytte den lovlydige borger mod lovovertrædelser. Hvis det bliver en almindelig opfattelse, at staten ikke klarer den opgave tilstrækkelig godt, er selvtægt i form af hævn og private vagtværn en nærliggende risiko. Allerede i dag er det en kendsgerning, at mange lovovertrædelser ikke opklares. Skal opklaringsprocenten øges mærkbart, kræver det flere ressourcer. Da ressourcerne er begrænsede – staten har andre opgaver end opklaring af kriminalitet – er en betydelig registrering af borgernes aktiviteter accepteret som en nødvendighed, også af borgerne. Terrorismen har tilsyneladende betydet et skred i borgernes accept af overvågning. Jeg deler mange politikeres forundring og bekymring over, at mange borgere – at dømme efter meningsmålinger og svar på spørgsmål fra journalister – ikke ser noget væsentligt, demokratisk problem i den øgede registrering og overvågning, men diskussionen om den rette balance mellem frihed og tryghed hører hjemme i en anden sammenhæng. Det principielle problem synes at være, at retssikkerhed omfatter alle borgere – også lovovertrædere – da politiet ikke på forhånd kan vide, hvem de kriminelle er. Overvågningen kommer til at omfatte alle.

Myndighederne arbejder i mange sammenhænge i det skjulte for hele tiden at have et billede af, hvad der foregår inden for og uden for landets grænser. Det gælder såvel terrorisme som almindelig kriminalitet. Jo mere politiet ved om, hvad der rør sig i det kriminelle miljø, desto større er dets mulighed for at forebygge kriminalitet og med færrest mulige ressourcer afsløre den kriminalitet, der bliver begået. Hvis man kan motivere kriminelle til selv at hjælpe med til at opklare kriminalitet ved at give politiet oplysninger, sparer politiet ressourcer, der kan bruges

til opklaring af anden kriminalitet. Man kan sige, at lovovertræderen på den måde reducerer den økonomiske skade, som hans kriminalitet har påført samfundet.

Skal man motivere lovovertrædere til at hjælpe politiet med at opklare kriminalitet, er det nærliggende at tænke på strafreduktion som "betaling". Noget for noget. Er der problemer i det? Det kommer an på, hvordan det skal fungere. Vi taler jo om straffesager. En straffesag adskiller sig fra en civilsag blandt andet derved, at parterne i den civile sag selv råder over sagen. Hvis jeg har 100.000,00 kr. til gode hos min nabo, og han tilbyder mig 10.000,00 til fuld og endelig afgørelse, så bestemmer jeg selv, om jeg vil nøjes med det, fordi det er mine penge. I strafferetten er sagens genstand statens mellemværende med lovovertræderen, men staten optræder i et vist omfang også på vegne af en forurettet. Selv om anklagemyndigheden har et vist råderum til at anlægge opportune synspunkter, er der ikke frit slag som i den civile sag.

Problemer ved aftaler med anklagemyndigheden

Jeg vil pege på nogle problemer, som jeg ser. Jeg vil forudskikke den bemærkning, at jeg, i det omfang tiltaltes straf skal nedsættes på grundlag af hans oplysninger til politiet, langt hellere så, at det skete på grundlag af regler i straffeloven end som følge af en aftale mellem anklagemyndigheden og tiltalte. Jeg forudsætter i første omgang, at der er tale om aftaler, som ikke involverer dommeren.

Hensynet til offeret

I mange straffesager, er der et offer, der næppe forestiller sig, at anklagemyndigheden forhandler med gerningsmanden om tiltalen. Ofret må ikke tage sig selv til rette og har en berettiget forventning om, anklagemyndigheden sørger for, at sagen forfølges på grundlag af den virkelighed, som efterforskningen har afdækket. Vi kender fra amerikanske film scener, hvor anklager, forsvarer og ind i mellem også dommeren forhandler om ændring af en tiltale fra forsætligt til uforsætligt drab, hvis tiltalte så vil erkende sig skyldig. Hvad får anklagemyndigheden og tiltalte ud af det? Anklagemyndigheden sparer ressourcer og kan tage fat på næste opgave. Tiltalte giver afkald på muligheden for frifindelse, men får et løfte om en straf, der er væsentlig lavere end den, som han risikerede, hvis han blev dømt for forsætligt drab. Er det acceptabelt, hvis politiet faktisk mener, at der er tale om forsætligt drab? Er det i en alvorlig voldssag, hvor et notorisk sagesløst offer er blevet invalideret, acceptabelt at "flytte" lidt af skylden for det, der skete, fra gerningsmanden til ofret, således at det kan begrunde en mildere straf, hvis gerningsmanden så vil tilstå? Kan man i en voldtægtssag lade en helt sagesløs kvinde bære lidt af skylden, hvis gerningsmanden mod løfte om en mildere straf, vil tilstå? Hvordan vil ofret opleve en sådan aftale? Kunne det ikke på længere sigt få indflydelse på borgernes

accept af, at de ikke må tage sig selv til rette, hvis det blev almindelig praksis? Ofret skal i sådanne sager kunne stole på, at anklagemyndigheden ikke "handler" med tiltalte, men rejser tiltale for det, som den mener faktisk er sket.

Andre hensyn

I sagstyper, som for eksempel narkosager og sager om berigelseskriminalitet, hvor hensynet til ofrene ikke taler lige så stærkt mod aftaler med anklagemyndigheden, kan andre hensyn sætte grænser for, hvilke aftaler der bør kunne indgås. Jeg vil her skelne imellem, om tiltalte giver oplysninger, der belaster ham selv, eller om hans oplysninger angår andres kriminalitet.

Ifølge straffelovens § 82 nr. 9 "skal det i almindelighed indgå som formildende omstændighed, at gerningsmanden frivilligt har angivet sig selv og aflagt fuldstændig tilståelse." Her angår tiltaltes oplysninger kun ham selv og hans egen andel i kriminaliteten. Jeg ser ingen problemer i, at det skal bevirke en strafnedsættelse. Tiltalte skal selv tage ansvaret for de oplysninger, som han giver politiet. Medmindre han er mentalt syg, sætter det grænser for, hvad han forklarer og dermed tilstår. Selv om formuleringen kræver, at tiltalte har angivet sig selv og aflagt fuldstændig tilståelse, er det praksis, at straffen formildes, selv om tiltalte først på et senere tidspunkt erkender sin skyld og, selv om han som led i sagens behandling som tilståelsessag har opnået, at anklagemyndigheden har frafaldet nogle forhold, som han måske har begået, men ikke vil tilstå. Men anklageren og forsvareren kan ikke med sikkerhed love tiltalte noget, da det er dommeren, der dømmer. I realiteten er det dog normalt således, at hvis anklageren har lovet tiltalte, at han under de og de omstændigheder vil nedlægge påstand om den og den straf, så vil dommeren kun helt undtagelsesvis fastsætte en strengere straf.

Jeg kunne godt forestille mig en formulering i straffeloven, som var mere præcis, både hvad angår betingelserne for formildelse og hvilken strafreduktion, der er tale om. Så kunne forsvareren – uden at kompromittere sit eventuelle senere arbejde for at opnå en frifindelse – i sit første møde med tiltalte sige til ham: "Inden du siger noget, skal jeg fortælle dig, at hvis du har lavet det, du sigtes for, og du vil indrømme det, så bliver din straf reduceret med for eksempel 40 eller 50 %." Man kunne undtage personfarlig kriminalitet og seksuel krænkelse af børn, selv om hensynet til ofret i netop de sager taler stærkt for at motivere tiltalte til at tilstå, hvis han er skyldig.

Jeg er derimod kritisk, for så vidt angår straffelovens § 82, nr. 10. Ifølge denne bestemmelse "skal det i almindelighed indgå som en formildende omstændighed, at tiltalte har givet oplysninger, som er afgørende for opklaringen af strafbare handlinger begået af andre". Her skal tiltalte ikke selv betale prisen for sine oplysninger til politiet. Det skal derimod den, hvis kriminalitet han giver oplysninger

om. Dette skår i troværdigheden bliver ikke mindre, hvis gevinsten for tiltalte er en mildere straf. Tiltalte har måske oven i købet den fornemmelse, at hans egen belønning bliver større, jo mere han belaster den anden. Dommeren skal som nævnte ovenfor have at vide, hvis et vidne tidligere har fået strafformildelse i sin egen sag, fordi han har givet oplysninger om tiltalte i den sag, som han nu skal vidne i. Er det så ikke OK? Dommere skal jo i alle sager vurdere vidners troværdighed, så hvad er problemet her? Situationen er usædvanlig derved, at der her er tale om et vidne, der har en åbenbar egen interesse i, hvad han forklarer. Det er et falsk lod i vægtskålen, som ikke er sædvanligt hos vidner. Hvis vidnets forklaring ikke underbygges af andre beviser, må forklaringen vel tilsidesættes, hvis den er afgivet af et vidne, som selv profiterer af forklaringen, men som dommer ved man, at det, som er sagt, sædvanligvis også er hørt og kan være vanskeligt at se helt bort fra.

Dommerens involvering i aftaler

Efter denne omvej kommer jeg her til sidst til dagens emne: Grænser for aftaler med anklagemyndigheden. Jeg mener at kunne sige med sikkerhed, at dommere i dagens Danmark ikke bliver involveret i forudgående aftaler om straffens størrelse. Det gælder både oplysninger om tiltaltes egen og om andres kriminalitet. Så grænsen for aftaler med anklagemyndigheden går foreløbig foran dommerens skranke. Det betyder, at anklageren kan love en tiltalt at begrænse anklagemyndighedens strafpåstand, men han kan ikke love tiltalte, hvad straffen bliver. Som tidligere nævnt er det sjældent, at en dommer idømmer en strengere straf, end anklageren påstår, men påstanden kan jo være så lav, at dommeren ikke vil følge den.

Bør grænsen flyttes, således at dommeren også involveres? Det mener jeg ikke. Pragmatisme kan betales for dyrt. Straffeprocessen kommer så til at ligne en handelsaftale: "Jeg har det og det at tilbyde dig, hvad har du til gengæld til mig?" Hvornår skulle dommeren i givet fald ind i billedet? Hvis tiltalte skal være sikker på modydelsen, skal det være på et tidligt stadie i forløbet, så tiltalte ved, at dommeren accepterer aftalen, inden han afleverer sine oplysninger. Hvis dommeren først kommer ind i billedet på et senere tidspunkt, er spørgsmålet: Skal dommeren selv vurdere, hvad han mener, at oplysningerne er værd, inden han bestemmer sig for strafrabattens størrelse, eller er han bundet af anklagerens og tiltaltes aftale? Hvis han er bundet af en aftale, er der et problem med Grundlovens § 3. Så er den dømmende magt i denne sag flyttet til den udøvende magt ved anklagemyndigheden.

Jeg vil slutte med at vende tilbage til mit udgangspunkt: Hvis straf fastsættes på grundlag af aftaler mellem anklager, tiltalte og retten – en aftale som vel i væsentlig omgang ikke kommer for dagens lys – så mangler omverdenen den genenskuelighed, når straffen fastsættes, som jeg mener er så vigtig i et demokratisk

samfund. Hvordan kan det gå til, at A får 3 måneders betinget fængsel, når B i en tilsvarende sag får 8 måneders ubetinget fængsel?

Jeg har som nævnt megen sympati for, at tiltalte skal have en væsentlig mildere straf i sin egen sag, når han lægger kortene på bordet, men det skal ikke være på grundlag af en aftale, som dommeren er eller ikke er involveret i. Det skal foregå i fuld offentlighed og uden skjulte aftaler. Denne strafformildelsesgrund kunne udformes væsentligt mere specifik, end den i dag er i straffelovens § 82, nr. 9. En formildelse af straffen for egen tilståelse indebærer også det aspekt, at det belønnes, at man tager ansvaret på sig for det, man har lavet.

Adresse:

Skovbovænget 55

Hareskovby

DK - 3500 Værløse